

DODATEK

Vůle k životu a vůle ke kultuře

I

V naší době není, jak pro poznání tak pro život, naléhavější téma, než je téma kultury a civilizace, jejich rozdílu a vzájemného vztahu. Je to téma našich budoucích osudů. Nic také člověka tak neznepokojuje jako jeho osud. Výjimečný úspěch Spenglerovy knihy o soumraku Evropy se vysvětluje tím, že svědomí kulturního lidstva byla položena otázka jeho vlastního osudu. V době historických zvratů, krizí a katastrof, je vhodné vážně se zamyslet nad pohybem dějinných osudů národů a kultur. Ručička na hodinách světových dějin ukazuje osudný čas, čas nastupujícího soumraku, doby, kdy se zapalují ohně a vše se chystá na noc. Spengler pokládal civilizaci za úděl vši kultury. Civilizace totiž vede k smrti. Toto téma není nové, dlouho je máme v povědomí. Je to téma velice blízké ruskému myšlení, ruské filosofii dějin. Nejvýznamnější ruští myslitelé poznali už dávno rozdíl mezi typem kultury a typem civilizace a vztáhli toto téma ke vztahu mezi Ruskem a Evropou. Celé naše slavjanofilství bylo prostoupeno nepřátelstvím nikoli k evropské kultuře, ale k evropské civilizaci. Teze, že „Západ zahrňuje“ znamenala také, že umírá velká evropská kultura a vítězí evropská civilizace bez duše a bez Boha. Chomjakov, Dostojevský a Leontěv se s opravdovým nadšením hlásili k velké minulosti Evropy, této „země svatých divů“, k jejím svatým památkám, k jejím prastarým základům. Avšak stará Evropa zradila svou minulost, zrekla se jí. Nenáboženská měšťácká civilizace v ní přemohla starou svatou kulturu. Boj Ruska a Evropy, Východu a Západu, je bojem ducha s bezduchostí, náboženské kultury s nenáboženskou civilizací. Chtěli věřit, že se Rusko nevydá cestou civilizace, že půjde svou vlastní cestou, že ještě jedině v Rusku je možná nábožensky založená kultura, pravá duchovní kultura. Ruské myšlení si stavělo tyto otázky v celé jejich vyhraněnosti.

Jsou však západnímu myšlení natolik cizí, nedobrala se snad sama evropská mysl k jejich položení, byl snad Spengler výjimkou? Vystoupení Nietzscheho souvisí s jasným vědomím této, pro západní kulturu osudové otázky. Nietzscheho stesk po tragické, dionýsovské kultuře, je steskem, jaký vzniká v epoše vítězí civilizace. Nejlepší lidé Západu počítávali tento smrtelný stesk od okamžiku

vítězství mamoniismu ve staré Evropě, od smrti duchovní kultury – *svatě a symbolické* – v bezduché technické civilizaci. Všichni romantici Západu byli lidé ranění, téměř smrtelně, vítězí civilizací tak cizí jejich duchu. Carlyle s prorockou silou vystupoval proti civilizaci dusící ducha. Plamenné vystoupení Léona Bloise proti „buržoázii“ v jeho geniálních analýzách „buržoazní“ moudrosti bylo vystoupením proti civilizaci. Všichni francouzští katolíci – symbolisté a romantici – se utíkali ke středověku, do vzdálené duchovní vlasti, aby se zachránili od smrtelného stesku triumfující civilizace. Zahleděnost Západu do kultury starých epoch nebo exotických kultur Východu znamená vystoupení ducha proti konečné přeměně kultury v civilizaci, je to však vystoupení příliš přeslechtěného, upadlého a zeslabeného ducha. Lidé pozdní, zapadající kultury, nejsou s to přejít od blízkého se nebyti civilizace k pravému bytí, k bytí věčnému, a namísto toho se chtějí zachránit útekem do světa daleké minulosti, který už nelze navrátit k životu anebo do cizího bytí ztuhlých kultur Východu.

To podkopává základy banální teorii pokroku, díky níž se věřilo, že budoucnost je vždy dokonalejší než minulost. Že lidstvo se přimocáře pozvedá k vyšším formám života. Kultura se nerozvíjí neomezeně. Nese v sobě zárodky smrti. Skrývá se v ní cosi, co jí nezvratně žene k civilizaci. Civilizace je však smrtí ducha kultury, je projevem naprosto jiného bytí či nebytí. Pro vysvětlení dějin je však tento fenomén, tak typický pro filosofii dějin, třeba objasnit. Ale Spengler neposkytuje nic, co by umožnilo proniknout do smyslu tohoto prafenoménu.

2

V každé kultuře přichází po období rozkvětu, dokonalosti a vytríbenosti období vyčerpání tvůrčích sil, vytrácí se a pohasíná duch, duchovnost zachází na úbytě. Mění se celé směřování kultury. Směruje k praktické realizaci své mohutnosti, k praktické organizaci života pro její stále větší rozprostranění po zemském povrchu. Rozkvět „věda a umění“, hloubka a vytríbenost myslí, nejvyšší počiny umělecké tvorby, pohledy svatých a geniálních jedinců – to vše přestává být pokládáno za pravý, reálný „život“, přestává být inspirací. Vzniká pevná vůle k samotnému „životu“, k praxi „života“, k moci „života“, k rozkoši „života“, k vládě nad „životem“. A tato příliš pevná vůle k „životu“ ničí kulturu, přináší s sebou její smrt... Příliš se chce „žít“, budovat „život“, organizovat „život“ v době kulturního soumraku. Údobí kulturního rozkvětu předpokládá ome-

né epochy dosvědčují, že „život“ v Německu byl tehdy chudobný, měšťácký a stísněný. Německý stát byl slabý, ubohý a rozdrobený na maličké části, v ničem a nikde nebyla uskutečněna velikost „života“, kulturní rozkvět se týkal výhradně nejvyšších vrcholek německého národa, jenž přežíval v poměrně skromných poměrech. A epocha renesance, období nebyvalého tvůrčího vzepětí – byl snad v ní žit vyšší, opravdový „život“? Ať už se romantik Nietzsche, obstoupěný nepřátelskou civilizací, se zamilovaností jakkoli obrací k renesanční epoše jako k pravému, velikému „životu“ – tento „život“ tam nebyl; „život“ zde byl hrozný, špatný, během něhož se nikdy neuskutečnila krása ve své pozemské dokonalosti. Život Leonarda a Michelangela byl jednou velkou tragédií a utrpením. A tak tomu bylo vždy, opravdu vždy. *Kultura byla vždy velkým neúspěchem života*. Existuje cosi jako protiklad mezi kulturou a životem. Civilizace se pokouší uskutečnit „život“. Vytváří mocný německý stát, mocný kapitalismus a s ním těsně spjatý socialismus, vytváří vůli světové velikosti a organizování světa. Avšak v tomto mocném Německu již nevystoupí Goethe, ani němečtí idealisté, ani romantici, nebude žádána velká filosofie, ani velké umění – vše se v něm stane technikou, technické bude i filosofické myšlení (v gnoseologických proudech). Metoda vydobývání celkově převládne nad intuitivně-celistvým proniknutím bytí. Nemožným se stane Shakespeare a Byron v ohromné civilizaci Britského impéria. V Itálii, kde byl postaven Viktoru Emmanuelovi pomník, pokorující Řím, v Itálii socialistického hnutí se stane nemožným Dante i Michelangelo. A v tom je tragédie kultury a tragédie civilizace.

3

V každé kultuře se na jistém stupni jejího rozvoje začínají projevovat prvky, jež podřívají duchovní základy kultury. Kultura souvisí s kultem, rozvíjí se z náboženského kultu a sama je výsledkem rozčlenění kultu, rozvinutí jeho obsahu různými směry. Filosofické myšlení, vědecké poznání, architektura, malířství, sochařství, hudba, poezie a morálka – to vše je v bytostně celistvosti obsaženo v církevním kultu ve formě ještě nerozvinuté a nerozčleněné. Nejstarší z kultur – kultura starého Egypta – povstala v chrámu, jejími prvními tvůrci se stali kněží. Kultura souvisí s kultem předků, s mýty a tradicemi. Je plna svatých symboliky, jsou v ní dány náznaky a podobenství jiné, duchovní skutečnosti. Každá kultura (dokonce i materiální kultura) je kulturou ducha; každá kultura má duchovní základ, je produktem tvůrčí činnosti ducha proti přírodní živelnosti.

zeni vůle k „životu“, oběť překonávající chtivost „života“. Když se v lidských masách příliš rozšíří chtivost „života“, přestane se vidět cíl ve vyšší duchovní kultuře, jež je vždy aristokratická, vždy kvalitativní a nikoli kvantitativní. Cíl začíná být spatřován v samotném „životě“, v jeho praxi, v jeho síle a štěstí. Kultura přestává být svébytnou hodnotou, a proto hyne i vůle ke kultuře. Další vůle ke kultuře není, géniové se již nerodí. Další popíavka po nezajímavém pohledu, poznání a tvorbě neexistuje. Kultura nemůže zůstat na výši, nutně se musí spustit dolů, musí padnout. Není s to udržet svou vysokou kvalitu. Kvantita v ní musí převládnout. Dochází k sociální entropii, rozptýlení tvůrčí energie kultury. Kultura se sesouvá a hrouť, nemůže se rozvíjet věčně, protože neuskutečňuje záměry a cíle, zrozené v duchu jejích tvůrců.

Kultura není uskutečněním nového života, nového bytí – je uskutečněním nových hodnot. Vše, čeho kultura dosáhla, je pouhým symbolem, nikoli realitou. Kultura není uskutečněním, realizací pravdy života, dobra života, krásy života, velikosti života, Božskosti života. Uskutečňuje pouze pravdu – v poznání, ve filosofii a vědeckých knihách; dobro – v mravech, v bytí a společenských ustanoveních, krásu v knihách veršů a obrazech, v sochách a architektonických památkách, v koncertech a divadelních představeních; Božské – pouze v kultu a náboženské symbolice. Tvůrčí akt je v kultuře stahován a těžkne. Nový život, vyšší bytí je dostupné leda v podobenstvích, obrazech a symbolech. Tvůrčí akt poznání vytváří vědeckou knihu, tvůrčí umělecký akt vytváří mravy a instituce, tvůrčí religiozní akt vytváří kult, dogmata a symbolické církevní zařízení, které nám poskytuje nanejvýš odlesk nebeské hierarchie. Kde je však sám „život“? Reálných poměrů, zdá se, nelze v kultuře dosáhnout. A dynamický pohyb v kultuře s jejími vykrystalizovanými formami nás neodvratně nutí vyjít za hranice kultury, k „životu“, k praxi, k síle. Takovým způsobem dochází k přeměně kultury v civilizaci.

Největší rozmach a rozkvět kultury nacházíme v Německu konce 18. a počátku 19. století, kdy se Německo stalo proslavenou zemí „básníků a filosofů“. Jen těžko lze nalézt období, v němž by se projevila větší vůle ke genialitě. Během několika desetiletí se světu představil Lessing a Herder, Goethe a Schiller, Kant a Fichte, Hegel a Schelling, Schleiermacher a Schopenhauer, Novalis a všichni romantici. Následující údobí budou se závisťi vzpomínat na tuto velkou epochu. Windelband, filosof epochy kulturního soumraku, vzpomíná na tuto dobu duchovní celistvosti a duchovní geniality jako na ztracený ráj. Byl však prožíván nějaký vyšší „život“ v době Goetheho a Kanta, Hegela a Novalise? Všichni lidé této pozoruhod-

Ale v kultuře samé se projevuje tendence k rozložení svých náboženských a duchovních základů, k zavržení své symboliky. Jak kultura antická tak kultura západoevropská prochází procesem „osvěcení“, které se rozchází s náboženskými základy kultury a rozkládá její symboliku. Vyjevuje se tak osudová dialektika kultury. Kultura musí na jistém stupni svého vývoje zapochybovat o svých základech a rozložit je. Sama si připravuje záhubu tím, že se odděluje od vlastních životodárných zdrojů. Kultura se duchovně vyčerpává, promrhává svou energii, ze stadia „organického“ přechází do stadia „kritického“.

Abychom pochopili osudy kultury, musíme ji zkoumat dynamicky a proniknout do její osudné dialektiky. Kultura je živým procesem, živým osudem národů. A zde se ukazuje, že kulturu nelze udržet na oné poměrné výši, které dosahuje v době svého rozkvětu, její stabilita není věčná. V každém historicky vzniklém typu kultury se projevuje sesun, pád, neodvratný přechod do stavu, jenž už nemůže být „kulturou“ nazýván. Uvnitř kultury se projevuje příliš velká vůle k novému „životu“, k moci a síle, k praxi, ke šesti a k rozkoši. Vůle k mohutnosti za jakoukoli cenu je civilizátorskou tendencí v kultuře. Kultura se ve svých nejvyšších projevech nikdy nežene za prospěchem, naproti tomu civilizace je vždy zainteresovaná. Když „osvěcený“ rozum odstraňuje všechny duchovní překážky využívání a užívání „života“, když vůle k mohutnosti a organizovanému ovládnutí života dosahuje nejvyššího napětí, tehdy nastává konec kultury a začíná civilizace. Civilizace je přechodem od kultury, od prostého vhledu, od tvorby hodnot k samotnému „životu“, je hledáním „života“, vydáním sebe sama jeho prudkému proudění, organizováním života, opájením se silou života. V kultuře se projevuje prakticko-utilitární, „realistická“, tj. civilizátorská úchylka. Velká filosofie a velké umění stejně jako náboženská symbolika nejsou více ku potřebě, neznamenají „život“. Dochází k usvědčení toho, co se v kultuře pokládalo za posvátné, za její nejvyšší úspěch. Různými způsoby se odhaluje, že kultura není v základě svatá ani symbolická. Před soudem nejrealističtějšího „života“ se v epoše civilizace duchovní kultura označuje za iluzi, za sebeklam ještě neosvobozeného, závislého vědomí, za iluzorní produkt sociální neorganizovanosti. Organizovaná technika života musí lidstvo jednou provždy osvobodit od iluzí a klamů kultury, musí vytvořit plně reálnou civilizaci. Duchovní iluze kultury byly poraženy neorganizovaností života, slabostí jeho techniky. Tyto duchovní iluze mizí, jsou překonány v momentu, kdy civilizace ovládne techniku a organizuje život. Ekonomický materialismus je velmi charakteristickou

a typickou filosofií epochy civilizace. Toto učení odkrývá tajemství civilizace, odhaluje její niterný patos. Nebyl to ekonomický materialismus, kdo vymyslel vládu ekonomismu, toto učení není vino ponížením duchovního života. To ve skutečnosti samé se projevila nadvláda ekonomismu, v ní se všechna duchovní realita se rozložila v „nadvládu“ a všechny duchovní reality se rozložily dříve, než to ekonomický materialismus odrazil ve svém učení. Sama ideologie ekonomického materialismu má ve vztahu ke skutečnosti pouze povahu reflexe. Je to typická ideologie epochy civilizace, je to nejradikálnější ideologie této civilizace. V civilizaci má nutné nadvládu ekonomismu. Civilizace je ve své povaze technická, civilizaci je každá ideologie, každá duchovní kultura pouze nadvládou, iluzí, a nikoli realitou. Iluzorní povaha každé ideologie a všeho duchovního je odhalena. Civilizace přechází k „životu“, k organizaci moci, k technice jako pravému uskutečnění tohoto „života“. Civilizace na rozdíl od kultury není religiozní již co se její povahy týče, vítězí v ní rozum „osvěcení“, ale tento rozum není už abstraktní, nýbrž pragmatický. Civilizace na rozdíl od kultury není symbolická, není hierarchická, není organická. Je realistická, demokratická, mechanická. Žádá si nikoli symbolické, nýbrž „realistické“ projevy života, žádá si nejrealističtější život, nikoli podobnosti či náznamy, nikoli symboly jiných světů. V civilizaci, v kapitalismu stejně jako v socialismu, kolektivní práce vytěšňuje individuální tvorbu. Civilizace zbavuje osobnosti. Osvobození osobnosti, které civilizace jako by s sebou musela přinášet, je zhloubně pro osobní originalitu. Osobní princip se projevovat pouze v kultuře. Vůle k moci „života“ ničí osobnost. To je paradox dějin.

4

Přeměna kultury v civilizaci souvisí s radikální proměnou vztahu člověka k přírodě. Všechny sociální přeměny v osudech lidstva přece vždy souvisí s novým vztahem člověka k přírodě. Ekonomický materialismus postřehl tuto pravdu formou dostupnou civilizačnímu vědomí. Éra civilizace se započala vítězným nástupem strojů do lidského života. Život přestává být organický, ztrácí návaznost na rytmus přírody. Mezi člověka a přírodu se staví umělé prostředí nástrojů, jimiž se člověk snaží podřítit si přírodu. V tom se odhaluje vůle k moci, k reálnému využití života oproti asketické duchovnosti středověku. Od rezignace a prostého pohledu přechází člověk k ovládnutí přírody, k organizaci života a jeho posílení. To ale nijak člověka nepřibližuje přírodě, jejemu vnitřnímu žití, její duši. Člověk

se navždy vzdaluje přírodě v procesu technického ovládnutí přírody a organizovaného opanování jejích sil. Organizovanost ubíjí organizačnost. Život se stává stále víc a více technickým. Stroj vstiskává svou pečť lidskému duchu, všem stránkám jeho činnosti. Civilizace není v zásadě ani přírodní, ani duchovní, ale strojová. Je především technická, technika v ní vítězí nad duchem, nad organismem. Civilizace se samo myšlení stává technickým, veškerá tvorba i celé umění nabývají stále více technický charakter. Futuristické umění je pro civilizaci stejně typické jako symbolické umění pro kulturu. Nadvláda gnoseologismu, metodologismu nebo pragmatismu je pro civilizaci rovněž typická. Samotná idea „vědecké“ filosofie se zrodila z civilizátorské vůle k mohutnosti, z touhy získat metodu, jež by nám dala sílu. V civilizaci vítězí princip specializace, naprosto jí schází duchovní ucelenost kultury. Na vše jsou určeni specialisté, od každého je specializace vyžadována.

Stroj a technika se zrodily z rozumového pohybu kultury, z jejích velikých objevů. Tyto plody kultury však podléhají její přirozené základy, umrtvují jejího ducha. Kultura je zbavena duše a přechází v civilizaci. Duch zachází na úbytě. Kvality jsou nahrazovány kvantitami. Duchovní lidstvo upadá, protože se oddalo vůli k „životu“, k moci, k organizaci, ke štěstí; bez askeze a rezignace totiž nemůže být vyšší duchovní život. Taková je tragédie dějin, takový je jejich úděl. Poznání a věda se stávají prostředkem k uskutečnění vůle k *mohutnosti* a ke štěstí, zvláštním prostředkem k prosazení techniky života, k opájení se procesem života. Umění se stává prostředkem naprosto stejné techniky života, pouhou okrasou organizace života. Celá krása kultury naplňující chrámy, zámky a paláce se dostává do muzejí naplněných mrtvou krásou. Civilizace je muzeální, to jediné jí s minulostí pojí. Začíná se kult života bez ohledu na jeho smysl. Nic už nepředstavuje hodnotu samo o sobě. Ani jediný okamžik života, ani jediný životní prožitek nemá hloubku, nemá nejmenší vztah k věčnosti. Každý okamžik, každý prožitek je pouze prostředkem zrychlujících se životních procesů, zaměřených ke špatnému nekonečnu, je obrácen ke všestravujícímu upíru budoucnosti, budoucí moci a budoucího štěstí. V rychlém a stále se zrychlujícím tempu civilizace není minulost a není ani přítomnost, není vyústění do věčnosti, je pouze budoucnost. Civilizace je futuristická. Kultura se pokoušela zračit věčnost. Toto zrychlení, toto vyhradené zaměření do budoucnosti je způsobeno strojem a technikou. Život organismu je pomalejší, tempo není tak prudké. V civilizaci je život vyvržen z míra, přechází na povrch. Civilizace je excentrická. Civilizace je záměnou cílů života za pouhé prostředky k životu,

nástroji života. Životní cíle se vytrácejí, končí. Myšlení lidí civilizace je zaměřeno výhradně na prostředky k životu, na jeho techniku. Cíle života jsou pokládány za iluzorní, prostředky k životu za reálné. Technika, organizace a výrobní proces jsou reálné. Duchovní kultura taková není. Kultura je pouze prostředkem techniky života. Vztah mezi cíli života a prostředky k životu se zatemňuje, bortí. Vše se zaměřuje na „život“, na jeho rostoucí moc, na jeho organizaci, na požitek z něj. K čemu ale slouží sám „život“? Má vůbec nějaký cíl a smysl? Vývoj tímto směrem zahubí duši kultury, vytratí se její smysl. Stroj nabyt nad člověkem magické moci, očaroval jej magickými proudy. Jak ale slábné romantický odpor vůči strojům, pouhé odmítnutí civilizace jako součásti lidských dějin, jako zkušenosti postlující ducha! Pouhé zrestaurování kultury je nemožné. V epoše civilizace je kultura vždy romantická, vždy obrácená k minulým, nábožensky organickým epochám. To je zákon. Klasický styl kultury nelze oživit uprostřed civilizace. Nejlepší lidé kultury 19. století byli však romantiky. Reálná cesta, jak překonat kulturu, je však jen jedna – cesta náboženské proměny.

5

Civilizace je ve svém základě „buržoazní“ v tom nejlhubším, duchovním slova smyslu. „Buržoaznost“ je také civilizované království tohoto světa, civilizátorská vůle k organizované mohutnosti a k požitku. Duch civilizace je měšťáckým duchem, přivtěluje se, připoutává se k pomijivým a dočasným věcem, nemá rád věčnost. „Buržoaznost“ je také otročením pomijivému, nenávisti k věcnému. Civilizace Evropy a Ameriky, nejdokonalejší civilizace světa, vytvořila industriálně-kapitalistický systém. Tento industriálně-kapitalistický systém neznamenal pouze obrovský ekonomický rozvoj, byl také jevem duchovním, projevem toho, že duchovnost byla potřena. Industriální kapitalismus, který přináší civilizace, potřel ducha věčnosti, potřel vše posvátné. Kapitalistická civilizace nejnovější doby zabila Boha, stala se nejbezbožnější civilizací v dějinách. Odpovědnost za zločin bohovraždy nese ona, a nikoli revoluční socialismus, jenž si pouze osvojil duchovnost „buržoazní“ civilizace a přijal její negující odkaz. Pravda, industriálně-kapitalistická civilizace nezavrhl náboženství úplně, byla ochotna uznat pragmatickou užitečnost a potřebnost náboženství. V kultuře bylo náboženství symbolické, v civilizaci se stalo pragmatickým. A náboženství se ovšem může stát užitečným a vhodným nástrojem k organizaci života, může působit růst jeho moci. Vždyť civilizace je povýtce

pragmatická. Ne náhodou je pragmatismus tak populární v klasické zemi civilizace – v Americe. Socialismus odmítá pragmatismus náboženství, namísto toho však pragmaticky obhajuje ateismus jako mnohem užitečnější pro životní mohutnost a životní požitek velkých mas lidstva. Ale pragmaticko-utilitární vztah k náboženství v kapitalistickém světě byl opravdu skutečným zdrojem bezbožnosti a duchovní osamělosti. Bůh, užitečný, vhodný a potřebný pro úspěch civilizace, pro industriálně kapitalistický rozvoj, nemůže být pravým Bohem. Lze ho lehce vyvrátit. Ve své negaci má socialismus pravdu. Bůh náboženského zjevení. Bůh symbolické kultury se dávno vytratil z kapitalistické civilizace a ona se mu vzdálila. Industriálně-kapitalistická civilizace se velmi vzdálila všemu ontologickému, sama je v zásadě anti-ontologická, mechanická, vytváří pouze říši fikcí. Mechaničnost, techničnost a strojovost této civilizace protirečí organičnosti, kosmičnosti a duchovnosti celého bytí. Hospodářství, ekonomika, však není nikterak mechanické a fiktivní, hospodářství je původně založeno v bytí, je přirozeně Božské, a člověk je povinen hospodářit, ekonomicky rozvoj je mu imperativem. Ale odtrženost hospodaření od ducha, povýšení ekonomiky na nejvyšší princip života, odřeknutí se všeho organického ve prospěch života a ztechnizovanost přeměňuje hospodářství a ekonomiku na fiktivní, mechanickou říši. Lačnost spočívající v základech kapitalistické civilizace vytváří mechanicky fiktivní říši. Industriálně-kapitalistický systém civilizace ničí duchovní základy hospodářství, a tím si připravuje svůj zánik. Práce přestává mít duchovní smysl, přestává být duchovně odůvodněna a pozvedá se proti celému systému. Kapitalistické civilizaci se dostává zasloužené odplaty v socialismu. Ale socialismus pokračuje v civilizaci dále, je pouze jinou podobou stejné „buržoazní“ civilizace, pokouší se civilizaci dále rozvíjet, nedává jí však nového ducha. Industrialismus civilizace, která plodí pouze fikce a klamy, nutně podkopává duchovní disciplínu i duchovní motivaci práce, a tím připravuje svůj krach.

Civilizace není schopna uskutečnit svůj sen o neomezené rostoucí celosvětové mohutnosti. Babylónská věž nebude nikdy dostavěna. Ve světové válce vidíme pád evropské civilizace, rozpad industriálního systému, odhalení fikcí, jimiž žil „buržoazní“ svět. Taková je tragická dialektika dějinných osudů. Patří ke kultuře, ale i k civilizaci. Nic nelze pochopit staticky, vše musí být pochopeno dynamicky. A pouze tehdy se ukáže, jak má vše v dějinných osudech tendenci přecházet ve svůj protiklad, jak je vše těhotné vnitřními rozpory a nese v sobě sémě zániku. Imperialismus je technickým produktem civilizace. Imperialismus není kultura. Je to holá vůle ke

světové mohutnosti, ke světové organizaci života. Je spojen s industriálně-kapitalistickým systémem, je v základě technický. Takový je „buržoazní“ imperialismus 19. a 20. století, imperialismus anglický a německý. Je potřeba jej odlišovat od svateho imperialismu minulých dob, od svateho římského impéria, od svatě říše byzantské, které byly ryze symbolické a patřily ke kultuře, nikoli k civilizaci. V imperialismu lze vidět nepřekonatelnou dialektiku dějinných osudů. V imperialistické vůli ke světové mohutnosti se rozkládají a rozpadají historické útvary národních států náležejících epoše kultury. Britské impérium znamená konec Anglie jakožto národního státu. Avšak stále lačná imperialistická vůle v sobě nese zárodky smrti. Imperialismus si ve svém nezadržitelném rozvoji podkopává své vlastní základy a připravuje tak přechod k socialismu, k němuž vede i vůle po světové mohutnosti, ke světové organizaci života, a který znamená další stupeň civilizace, její novou podobu. Ale jak imperialismus, tak socialismus ve své hluboké příbuznosti znamenají krizi kultury. V industriálně-kapitalistické epoše sebe sama rozkládajícího imperialismu a vznikajícího socialismu vítězí civilizace, ale kultura se chýlí ke svému západu. Neznamená to, že by kultura umírala. V hlubším smyslu je kultura věčná. Antická kultura padla a jako by zahynula. Ale nadále žije v nás, v hlubokých vrstvách naší bytosti. V epoše civilizace žije kultura dále v kvalitách, a nikoli v kvantitách, noří se do hloubky. V civilizaci se začíná projevovat barbarizace, zhrubnutí, ztráta dokonalých forem vytvořených kulturou. Tato barbarizace může nabývat různých forem. Po kultuře řecké, po světové civilizaci římské začala epocha barbarské-raného středověku. Bylo to barbarství spojené s přírodní živelností, barbarství způsobené přílivem nových lidských mas, nové krve, nesoucí s sebou vůni severských lesů. Barbarství, jež může vzniknout na vrcholu evropské a světové civilizace, takové nebude. Bude to barbarství způsobené civilizací samotnou, barbarství s vůní strojů, a nikoli lesů – barbarství založené v samotné civilizaci technice. Taková je dialektika samotné civilizace. V civilizaci vyhasíná duch – zdroj kultury. Tehdy začíná vláda nad lidskými dušemi, ovšem nikoli vláda přírodních sil, barbarských sil v dobrém slova smyslu, ale vláda magické říše strojovosti a mechaničnosti nahrazující pravé bytí. Civilizace vznikla z vůle člověka k reálnému „životu“, k reálné mohutnosti, k reálnému štěstí v protikladu k symbolickému a reflexivnímu charakteru kultury. Taková je jedna z cest vedoucích od kultury k „životu“, k proměně života. Člověk musel projít tuto cestu a objevit úplně všechny technické síly. Ale na této cestě není dosaženo pravé bytí, na této cestě zaniká skutečná lidská podoba.

Uvnitř kultury může zaplanout také jiná vůle k „životu“: k proměně „života“. Civilizace není jediným způsobem přechodu od kultury s její tragickou protikladností „životu“, k proměně samotného „života“. Je ještě jeden způsob náboženské proměny života cestou dosažení pravého bytí. V dějinných osudech lidstva lze stanovit čtyři epochy, čtyři stavy: barbarství, kultura, civilizace a náboženská proměna. Tyto čtyři stavy nelze chápat výlučně v časové souslednosti, mohou existovat společně, jsou to jistá směrování lidského ducha. Jeden z těchto stavů je však, v té či oné době, převládající. V řecké epoše, v epoše nadvlády římské světové civilizace, se musela z hloubky zrodit vůle k náboženské proměně. A tehdy do světa vstoupilo křesťanství. Vstoupilo do světa především jako proměna života, bylo obklopeno divotvorností a konalo zázraky. Vůle k zázraku byla vždy spojena s vůlí k reálné proměně života. Ale ve svých dějinných osudech prošlo křesťanství barbarstvím, kulturou a civilizací. Ne ve všech obdobích svých dějin znamenalo křesťanství náboženskou proměnu. V kultuře bylo křesťanství ponejvíce symbolické, přinášelo pouze podobnost, náznačky a obrazy skutečné proměny života: v civilizaci se stalo ponejvíce pragmatické, změnilo se v prostředek, jímž se rozrůstal život, v techniku duchovní disciplíny. Ale vůle k zázraku zeslábla a začala úplně vyhasínat na vrcholu civilizace. Křesťané epochy civilizace stále ještě vyznávají vychladlou víru v minulé zázraky, ale zázraky už neočekávají, nemají už vyznavačskou vůli k zázraku proměny života. Ale vyznavačská vůle k zázraku proměny života, nikoli mechanicko-technické proměny, nýbrž proměny organicko-duchovní, se musí projevit a určit jiný způsob přechodu od hasnoucí kultury k samotnému „životu“ než je ten, který vyzkoušela civilizace. Náboženství nemůže být součástí života, vykázaného do odlehlejšího kouta. Musí dosáhnout takové ontologicky reálné proměny, které pouze symbolicky dosahuje kultura a pouze technicky civilizace. Měli bychom však možná ještě projít obdobím vzdušné civilizace.

Rusko bylo zemí záhadnou, dosud nepochopenou ve svém osudu, zemi, v níž se skrývala bolestná touha po náboženské proměně života. Vůle ke kultuře byla u nás vždy přehlušena vůlí k „životu“ – k sociální proměně života v civilizaci a k náboženské proměně života, k zázraku v osudech lidské společnosti, v osudech národa. Začali jsme prožívat krizi kultury, aniž jsme kulturu poznali do konce. Rusové byli vždy nespokojeni s kulturou, neradi se spokojo-

vali s obyčejnou kulturou, a setrvali v ní. Puškin a alexandrovská epocha představují vrchol ruské kultury. Už velká ruská literatura a ruské myšlení 19. století však kulturou nebyly. Směřovaly k „životu“, k náboženské proměně. Takový byl Gogol, Tolstoj, Dostojevský, takový byl Solovjov, Leontěv, Fjodorov, takové byly nejnovější nábožensko-filosofické směry. Kulturní tradice u nás byly vždy příliš slabé. Civilizaci vytváříme nepořádnou. Barbarský život byl vždy příliš silný. A naše vůle k náboženské proměně byla přemožena jakousi bolestnou snivostí. Ale ruskému myšlení bylo dáno pochopit krizi kultury a tragédii dějinných osudů ostřeji a hlouběji než mnohem spokojenějším lidem Západu. V duši ruského lidu se možná zachovala větší schopnost odhalovat vůli k zázraku náboženské proměny života. Pořebujeme kulturu stejně jako všechny národy světa a musíme projít napříč civilizací. Nikdy ale nebudeme tak spoutáni symbolikou kultury a pragmatismem civilizace jako národ Západu. Vůle ruského národa si žádá očišťení a upevnění, a národ sám musí projít velkým pokáním. Teprve poté mu jeho vůle k proměně života dá právo určit si své poslání ve světě.